

BALIKESİR MASAL ANLATICILARININ DİL VE ÜSLUBU

The Language And Style of The Story-Tellers from Balıkesir

Satı KUMARTAŞLIOĞLU*

ÖZ

Araştırmanın Temelleri: Masallar, kültür zenginliğimizin önemli bir parçasıdır. Diğer sözlü ürünlerimiz gibi masallar da kültürümüzü bünyesinde yaşatan ve aynı zamanda gelecek nesillere taşıyıp yansıtan bir işleve sahiptir. Bilindiği gibi masalların kendilerine has belli bir yapıları ve kalıpları vardır. Bu yapı, masallar gelecek nesillere aktarılırken de kendini aynen korur ve değişmez. Formel dediğimiz bu unsurların masallar içindeki kullanılışı masal anlatıcılarının ustalıklarına göre bir takım farklılıklar arz eder. Bu farklılıkların yanı sıra anlatıcının kendi karakteri ve yetiştiği ortam ile alakalı olarak masala kendisinden kattığı bazı sözler masalın dil ve üslubunun oluşmasında etkili unsurlardır.

Araştırmanın Amacı: Balıkesir masal anlatıcılarının dil ve üsluplarından yola çıkarak genel anlamda bir sözlü edebiyat ürünü olan masal türünün dil ve üslup özelliklerini tespit etmektir.

Veri Kaynakları: Balıkesir’den derlenen masallar.

Tartışma ve Sonuç: Bir masal anlatıcısı masal anlatırken geleneğin gerektirdiği formel yapıyı korumak zorundadır. Bunun yanı sıra anlatıcı şaşkınlık ifadeleri, karşısındaki dinleyicilere olan hitap sözleri, masal kahramanlarına karşı gösterdikleri sevgi, kızgınlık benzeri duyguları da masalın bünyesine dahil eder. Sonuç olarak bir masalın dil ve üslup özelliklerini gelenek ve anlatıcı belirler. Bu bildiride, Balıkesir’deki masal anlatıcılarının, masal geleneğinin icap ettirdiği ve bunun dışında masal anlatımı esnasında gayri ihtiyari masala sonradan ilave edilen bazı unsurlar sonucunda oluşan dil ve üslupları üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Balıkesir, masal, masal anlatıcıları, formel, dil, üslup.

ABSTRACT

The Basis of the Research: Tales/stories are important items of our heritage. Like our other oral products, tales have a function which perpetuates our culture in its structure and also reflects and carries it to the coming generation. As is known, tales have a specific and visible structures and forms. When tales are transferred to the coming generations, this structure maintains itself and does not change. In tales, the usage of these factors, which we call it as formal, shows or contains some differences according to the story-tellers’ proficiency or mastery. In addition to these differences, some sayings, which the teller adds to the tale /story by himself /herself related to his (or her) character and the atmosphere which he (or she) was grown up are effective factors in formation of the language and style of the tale /story.

The Aim of the Research: To stabilize the language and style of the tale that is generally an oral literature product by using the language and the style of the story-tellers from Balıkesir.

Data Sources: The tales which are compiled from Balıkesir.

Discussion and Result: One story-teller must maintain the formal structure that the tradition/ custom requires while he (or she) is spinning a yarn. Moreover, the story-teller includes the surprising expressions, the style of address or vocative sayings to the listeners who are across him/her, such feelings as anger and love, which they show the heroes of the tale, in the structure of the story /tale. Finally, the tradition / custom and the story-teller determine the language and style of the tale. In this notice, the language and the style by the story-tellers in Balıkesir, which the tradition of the story or tale requires and which is separately formed as a result of some factors / components being added to the story involuntarily afterwards while telling the story, will be emphasized.

Key words: Balıkesir, tale, story-tellers, formal, language, style.

1. GİRİŞ

Masallar, sözlü geleneğimizin önemli bir parçası olan, kültür değerlerimizle beraber dilimizin yapısını ve de zenginliğini beraberinde taşıyan, halkın ortak mahsulü olan eserlerimizdendir. Bütün bir toplumun ortak psikolojisini, hayat anlayışını, zevk ve eğilimlerini ve aynı zamanda yaratıcılığını yansıtan folklor

BAÜ
SBED
12 (21)

441

Balıkesir
Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü
Dergisi
Cilt 12 Sayı 21
Haziran 2009
ss.441-449

* Araş. Gör., Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü

ürünlerinden biri olan masallar esasen dil ile bir iç içelik gösterir. Halkın dimağında dilden dile nesilden nesle aktarılan masalların, masal mantığı dediğimiz belli bir düzenleri vardır. Bu masal mantığı içerisinde anlatılan olaylar belli bir dil ve üslup içerisinde örülür. Masalla ilgili yapılan tanımlarda da, masalın bu kendisine has dil ve üslubu ile ilgili bilgilere yer verildiğini görüyoruz.

Şükrü Elçin, *Halk Edebiyatına Giriş* adlı eserinde masal hakkında, "...köklü geleneğe bağlı, kolektif karakter taşıyan, 'hayali-gerçek', 'mücerret-müşahhas', 'maddi-manevi' konu, macera, vak'a, problem, motif ve unsurla, nesir diliyle, vakit geçirmek, insanları eğlendirirken terbiye etmek düşüncesinden hareketle, hususi bir üslupla anlatılır ve yazılır." (Elçin, 1986, s. 369) der. Bilge Seyidoğlu masal için, "...halk arasında, yüzyıllardan beri anlatılmakta olan ve içinde olağanüstü kişilerin, olağanüstü olayların bulunduğu, 'bir varmış, bir yokmuş' gibi klişe bir anlatımla başlayan, belli bir uzunluğu olan, sonunda 'yedi, içti, muratlarına erdiler' yahut 'onlar erdi muratlarına, biz çıkalım kerevetine, gökten üç elma düştü, biri anlatana, biri dinleyene, biri de bana' gibi belirli sözlerle sona eren, zaman ve mekân kavramlarıyla kayıtlı olmayan bir sözlü anlatım türü..." (Seyidoğlu, 1986) demektedir. Ali Berat Alptekin masal hakkında, "...büyük ölçüde nesirle anlatılmış ve dinleyicileri inandırmak gibi bir iddiası bulunmayan, hayal ürünü olan anlatımlar..." (Alptekin, 2002, s. 11) ve Esmâ Şimşek ise "Genellikle özel kişiler tarafından, kendine mahsus (olağanüstü) zaman, mekân ve şahıs kadrosu içinde, yaşanan hayat ile hayal edilen hayatın sistemli bir şekilde ifade edildiği; klişe sözlerle başlayıp, yine klişe sözlerle biten hayal mahsulü sözlü anlatım türüdür." (Şimşek, 2001, s. 53) demektedirler. Bu tanımları incelediğimizde masalların çoğunlukla nesir diliyle anlatıldığını, başlarken belli klişe sözlerle başlatıldığını ve biterken yine belli klişe sözlerle bitirildiğini, kendine has bir dil ve üslubu olduğunu görüyoruz.

2004-2005 yılları arasında Balıkesir ilinde yapmış olduğumuz masal derleme çalışmasında 44 masal anlatıcıdan 100 kadar masal toplanmıştır. Toplanan bu masalların 70 tanesi yüksek lisans tezimizde yer almıştır (Kumartaşlıoğlu, 2006)¹. Bu çalışma sırasında masal anlatma geleneğinin günümüze yansımalarını gözlemlemekle beraber masalların, anlatıcıların dilinde nasıl ifade bulunduğunu, daha doğrusu kültürümüzün geçmişten günümüze aktardığı masalların her anlatıcının dilinde nasıl yeniden yaratıldığı da görmüş olduk. Masal anlatıcıları masalın genel yapısına sadık kalmakla beraber, başka bir deyişle masala has formel ifadeleri kullanmakla beraber, masalı kendi bölgesel ağızlarıyla, samimi bir ifade tarzı ile ve kendilerinden de bir şeyler katarak anlatmaktadırlar. Biz de bu çalışmada Balıkesir masal anlatıcılarının masal yapısının gerektirdiği dil ve üslupları ile masal anlatım ortamında anlatıcının bulunduğu kültürel ortamdan ve şahsiyetinden kaynaklanan bir takım dil ve üslup unsurlarını değerlendirmeye aldık.

2. MASAL YAPISININ GEREKTİRDİĞİ DİL VE ÜSLUP UNSURLARI

2.1 Masalın Nesir Formu

Her şeyden önce masal dünyasının olayları nesir diliyle anlatılır. Ancak bazı masalarda nazmın kullanıldığı da görülür. Balıkesir'den derlenen masalların hemen hemen hepsi mensur şekildedir. Ancak bir masal anlatıcısı masal kahramanlarından bir tanesinin konuşmasını manzum bir dille aktarır:

"Senin gaga benim torba içinde

Benim çarık senin çorba içinde

¹ Bu çalışmada Balıkesir masallarından verilen örnekler "Balıkesir Masallarında Motif ve Tip Araştırması" adlı yayınlanmamış yüksek lisans tezinden alınmıştır ve örneklerin yer aldığı masalların tezdeki sıra numaraları ise parantez içinde belirtilmiştir.

Sen yat kaba yatak yorgan içinde
Ben yiyeceğim orman içinde” (65)

Konuşma dili esasına dayanan masalarda cümle yapısı genellikle kısa olup, olaylar çok fazla benzetme ve tasvirlerle yer verilmeden dolambaçsız anlatılmaktadır. “Bir Keloğlan varmış. Keloğlan’ın da iki tane yengesi varmış, iki de abisi. Keloğlan’a demişler ki yengeleri:” (21) şeklinde başlayan bir masalda anlatıcının masala ne kadar basit ve kestirmeden giriş yaptığını görmekteyiz. Bu dolambaçsız anlatım ve sade, akıcı bir dil masalın diğer bölümlerinde de kendini göstermektedir. “Oğlan da onu almış gelmiş, evine koymuş. O da her gün ava gidermiş, avdan kuş vurur vurur gelirmiş. Atarmış evine, gidermiş yine. Bağa kız olurmuş. O, kuşu yıkarmış, paklarmış, kızartırmış, bacağından asarmış. Küçük oğlan gelirmiş, bir bakarmış, asılmış kuş. Yermiş, hadi ava gidermiş. Bugün böyle, yarın böyle derken gün geçmiş, ay geçmiş. Senin benim dediğim gibi koca karı, oğluna gelmiş. Koca gelin de gelmiş.” (29) örneğinde olaylar arka arkaya, fazla ayrıntı ve tasvire girilmeden canlı ve hareketli bir üslupla aktarılmakta, zaman “Bugün böyle yarın böyle derken gün geçmiş, ay geçmiş” şeklinde hızlıca geçirilmektedir. Böylece anlatıcılar, olayları açık seçik ve somut bir şekilde aktarmaktadırlar.

BAÜ
SBED
12 (21)

443

2.2 Masal Formelleri

Masallar, “Bir varmış bir yokmuş, evvel zaman içinde kalbur saman içinde, develer tellal pireler berber iken, ben anamın beşiğini sallar iken, bir varmış” gibi giriş tekerlemeleri ile başlayıp, “Onlar ermiş muradına, biz çıkalım kerevetine” tarzında bitiş tekerlemeleriyle sonlanırlar. Ayrıca masalın uygun yerlerinde, kahraman, yer, olay ve zamanı değiştirmek için bir takım kalıp ifadeler kullanılır. Masal araştırmalarına büyük katkıda bulunan Saim Sakaoğlu bu kalıp ifadeleri “formel” olarak isimlendirip şu şekilde tarif eder: “Masalın bünyesinde muayyen vazifelere ve muayyen bir şekle sahip olan kalıplaşmış ifadelere formel denilmektedir. Bunlar masalın bünyesinden ayrılmayacak kadar onun malı olan ifadelerdir. Anlatıcı için bir yardımcı olduğu kadar ustalığını göstermesi bakımından da bir ölçüdür. Usta anlatıcılar, dağarcıklarında bulunan bu formelleri en uygun yerlerine serpererek değerlerini ortaya koyarlar. Ayrıca sıkıştığı veya herhangi bir yeri hatırlayamadığında da bunlara başvurarak durumu idare edebilir.” (Sakaoğlu, 2002, s. 250). Formeller, Sakaoğlu tarafından A. Başlangıç (Giriş) Formelleri, B. Bağlayış (Geçiş) Formelleri, C. Benzer Durumlarda Kullanılan Formeller, Ç. Bitiş Formelleri, D. Çeşitli Formel Unsurlar şeklinde gruplandırılıp incelenmiştir (Sakaoğlu, 1999, s. 56-58; Sakaoğlu, 2002, s. 246-265). Bu formel ifadeler masal dil ve üslubunun en önemli unsurlarıdır.

Bir bakıma masalın iskeleti sayılan, bir kısmı iç kafiyeli söyleyişler olan bu unsurlar hem masalın anlatılıp aktarılmasında kolaylık sağlar hem de masal anlatıcısının ustalığıyla masala güzellik katar, masalın akıcılığını sağlar.

Balıkesir yöresinden derlediğimiz masal metinlerinden hareketle tıpkı masalların kısalması gibi masal içerisindeki formellerin de azalıp kıaldığını söyleyebiliriz. Zamanın akışı ile beraber teknoloji de gelişmiş, teknoloji ile beraber insan hayatı da oldukça değişmiştir. Televizyon, radyo, bilgisayar gibi teknolojik aletlerin sosyal hayatta yaygınlaşmasıyla birlikte insanların da birbirleri ile olan bağları zayıflamış, uzun kış gecelerinde bir topluluk içinde anlatılan masallar, halk hikâyeleri ve fıkralar yerini televizyon dizi ve filmlerine bırakmıştır. Bu yüzden masallar anlatılmaya anlatılmaya hafızalardaki yeri oldukça daralmış, dimağlarında hala masal bulduran kaynak şahıslar da zaman geçtikçe azalmaya başlamıştır. Bu yüzden tek tük kalan masal anlatıcıları da ya masalı hafızalarında kaldığı haliyle anlatmaktalar ya da vakitlerinin olmadığı, masal anlatmak istemedikleri

Balıkesir
Üniversitesi Sosyal
Bilimler Enstitüsü
Dergisi
Cilt 12 Sayı 21
Haziran 2009
ss.441-449

durumlarda masalı oldukça kısa anlatmaktadırlar. Derlediğimiz Balıkesir masallarının çoğu, masal anlatma geleneğinin azaldığını ve formellerin de artık masalarda eskisi kadar yer almadığını veya kısaldığını ispatlar mahiyettedir.

Derlemiş olduğumuz Balıkesir masallarının formel unsurlarını Saim Sakaoglu'nun formel planına uygun olarak örneklendirmek istiyoruz.

2.2.1 Başlangıç (Giriş) Formelleri

Daha önce de söylediğimiz gibi masala giriş formelleri artık anlatıcılar tarafından çok fazla kullanılmamakta, masala oldukça kısa bir girişle veya doğrudan doğruya başlanmaktadır. Derlediğimiz masallar içinde yalnızca bir masal tekerlemeli bir girişle şu şekilde başlar: “Evvel zamandayken, kalbur samandayken, develer tellalken, pireler berberken, mandalar hamalken, var varanın sür sürenin tezkeresiz bağa girenin hali budur yaren Mustafa. Masaldır adı, dinlersen çıkar tadı. Bir varmış bir yokmuş, bir padişah dağa çıkmış” (18). Ancak şunu da belirtmek gerekir ki böyle bir tekerlemeyle bir masal anlatan aynı kaynak şahıs başka bir masala “Bir varmış, bir yokmuş. Bir padişahın oğlu varmış. Bir de fakir kız varmış” (19), başka bir masala ise “Bir varmış, bir yokmuş. Padişahın üç oğlu varmış.” (20) ve hatta “Bir Keloğlan varmış.” (21) şeklinde başlar. Bu örneklerden aynı kaynak şahsın bile farklı masalarda farklı bir üslup takındığını söyleyebiliriz. Bunun dışında daha kısaltılmış bir tekerleme kullanılan ve aynı masal anlatıcısından derlenen iki masal şöyle başlar: “Bir varmış bir yokmuş, evvel zaman içinde kalbur saman içinde, develer tellal, pireler berber iken bir (aslan/adam)varmış” (1,9). Başka bir anlatıcı ise masalını “Evvel zaman içinde kalbur saman içinde, pireler berber iken develer tellal iken, bir karı koca varmış” (65) şeklinde başlatır. Bu verilen örnekler Balıkesir masal anlatıcılarının kullandıkları en uzun masal girişleridir. Anlatıcılar, şu örneklerde de masala daha kısa tekerlemelerle başlamaktadırlar: “Evvel zamanda kalbur samanda, bir varmış bir yokmuş, bir padişah varmış”(26), “Bir varmış bir yokmuş, evvel zaman içinde kalbur saman içinde, bir kadının hiç çocuğu olmuyormuş” (36), “Bir varmış bir yokmuş, bir padişahın oğlu varmış” (19), “Bir varmış bir yokmuş, bir oduncu varmış” (52). Fakat Balıkesir’de masal anlatıcıları, daha çok bir tekerleme kullanmaksızın doğrudan doğruya masala giriş yapmaktadırlar: “Bir çocuk varmış” (3), “Bir tilki varmış” (7), “Bir horoz varmış” (8, 14), “Bir kızcağız varmış” (10), “Bir kız varmış” (46), “Bir kadın varmış” (5), “Bir Keloğlan varmış” (21, 66), “Bir padişah varmış” (33, 38, 42), “Şimdi bir padişah varmış” (31), “Bir padişahın iki oğlu varmış” (29), “Bir ihtiyar adam varmış” (39), “İki nine varmış”(67), “Bir çoban varmış” (70).

2.2.2 Bağlayış (Geçiş) Formelleri

Bağlayış formelleri, masallardaki olayları, kahramanları, mekânları değiştirmek için kullanılan, uzun zamanı kısaca ifade etmeyi sağlayan, dinleyenlerin dikkatini artırmak için söylenen formellerdir.

Balıkesir’deki masal anlatıcıları bu tarz geçiş formellerini anlattıkları masallar içerisinde oldukça sık kullanmaktadırlar. Bu formeller masallara çekicilik katmakta, dinleyicilerin ilgisini çekmektedir. Balıkesir masal anlatıcılarının kullandıkları bu tarz formelleri şu şekilde örneklendirebiliriz: “Şimdi gelelim padişahın oğluna” (27), “Biz kıza dönelim” (28), “Aradan baya bir zaman geçmiş. Çocuk büyümüş, erişmiş, delikanlı olmuş” (18), “Arası bir iki sene geçmiş” (26), “Ay geçmiş, gün geçmiş” (26), “Sonra bir gün oluyor, akşam oluyor” (36), “Aradan beş on gün geçiyor” (38), “Kız, bir gün öyle iki gün öyle, anasının mezarına varmış” (55), “Bir gün öyle iki gün böyle” (69), “Az gitmiş uz gitmiş, dere tepe düz gitmiş”, (8, 64), “Gidiyorlar, gidiyorlar, az gidiyorlar, çok gidiyorlar” (27), “Ha şuracık ha buracık değirmenciği buluyor” (38), “Kız gide gide bir

çeşmenin başına varıyor” (58), “Ondan sonra anasıyla babası ha bakalım de bakalım bir çeşmenin başına varıyor” (58)...

Ayrıca masal anlatıcıları, masalın akışı içerisinde beklenilmeyen bir olay ortaya atarak veya masalın akışını dinleyenlerin beklemediklerinin tam tersine yönlendirerek dinleyicilerin dikkatini artırmaya çalışırlar. Bu tarz ifadeler, anlatıcının dinleyici üzerindeki etkisini canlı tutacak üslupla ilgili birer söyleyiş biçimi olup Balıkesir masal anlatıcılarından şöyle örneklendirilebilir: “Bir de bakmış ki o da ondan evvel gelmiş” (1), “Bir de bakmış, bu ondan daha güzelmış, zenginmiş” (13), “Bir de açsa baksa ki babasının mektubunu ‘Mektubu alır almaz bunu cellat et, öldür’ demiş” (18), “Bir de açveriyorlar teknenin altını, kız yatıp durur” (32), “Bir de baksa ki dev, aslanla kaplan geliyor” (43), “Bir de baksalar ki, kasanın içinden dünya güzeli bir kız çıkıp geliyor” (55)...

2.2.3 Benzer Durumlarda Kullanılan Formeller

Bu tarz formeller, aynı olayın aynı masalda veya farklı masalarda benzer şekilde ortaya çıktığında, birbirine benzer kelimelerle ifade edildiği formellerdir. Bu tip formellerde kalıp aynı olmasına rağmen anlatıcının farklı olmasından kaynaklanan ufak tefek farklılıklar olabilir.

Balıkesir masal anlatıcıları bu tarz formelleri de masallarında kullanmaktadırlar. Kahramanların soru-cevaplı veya normal karşılıklı konuşmaları, anlatıcılar tarafından kalıp ifadeler halinde dinleyiciye aktarılmaktadır. Soru-cevap şeklinde kullanılan formellere “İn misin cin misin böyle gece vakti yokun üstünde?/Ne inim ne cinim, sizin gibi bir adam kuluyum”(27), “Oğlum, benden ne istiyorsun?/Ben senden hiçbir şey istemiyorum, ben senin sağlığını istiyorum” (24), “Ay mı güzel gün mü güzel, sen mi güzel, ben mi güzel?/Ay da güzel gün de güzel, ben de güzel, ama benim nar tanem daha güzel” (55) örnek verilebilir. Normal konuşma şeklinde kullanılan kalıp ifadeler ise, “Erkeksen bir daha çek/Ben anamdan bir kere doğdum” (24), “Dile benden ne dilerse/Senden en eski sandığımı dilerim” (63), “Birader, azcık suyundan bir yudum ver/Veririm, ama gözünün birini bana oyduyorsan veririm” (41) örnekleri verilebilir. Ayrıca bir varlık veya hareketin tasviri de anlatıcılar tarafından benzer ifadelerle yapılmıştır: “Koca gelin küçüğe gelmiş, tosbağa yok, dünya güzeli bir kız durup durur evinde” (29), “Beyoğlu gelmiş, bir karı var ama dünya güzeli” (44), “Yılan bir silkiniyor, bir kız oluyor ama dünya güzeli” (33)...

Masal kahramanlarının bazı konuşmaları da anlatıcılar tarafından kalıp ifadeler halinde uygun olan durumlar için her zaman kullanılabilir: “Ulan karı, burada bir adem eti kokuyor. İnsan mı geldi buraya yabancı?” (38), “Karı, bu evde bir adem kokuyor. Saklıyorsun, saklama. Ben bunu bulacağım” (61), “Gözleri fincan gibi yanıyorsa uyuyordur, böyle sönük sönük duruyorsa bakıyordur” (40), “Gözleri fincan gibi şangır şangırsa uyuyordur, şöyle hafif sönükse bakıyordur” (42), “Cenab-ı Allah bana bir kız versin de nasıl verirse versin” (43), “Ey Allahım, bize bir evlat ver, ver de nasıl olursa olsun, bizim de dumanımız tütsün” (60).

2.2.4 Bitiş Formelleri

Masalda olayların anlatılıp masala nokta koyma zamanı geldiğinde, masal anlatıcısı da masalını uygun bir bitişle kapatmak zorundadır. Masal, uzun veya kısa bir formelle kapatılabilir. Masalın uzun veya kısa bir formelle kapatılması anlatıcının ustalığına ve dinleyicinin dikkat ve ilgisine bağlıdır. Usta bir anlatıcı masalını zihninde tuttuğu herhangi bir bitiş formeliyle kapatabilir. Ancak masal anlatıcısı ne kadar usta da olsa, masalın bittiğini anlayan dinleyici ilgisiz davranırsa anlatıcı masalı kısaca bitirmek zorunda kalır.

Balıkesir masal anlatıcılarının en fazla kullandığı formeller kırk gün kırk gece düğün yapmak ve kırk satır seçimiyle ilgilidir: “Kırk davulla kırk zurnayla düğün

yapmışlar da geçinip dururlarmış” (12), “Kırk gün kırk gece bir muhabbet bir düğün. Bu da burada bitiyor” (39), “Kırk gün kırk gece yine bir davul çaldırıyor. Keloğlan’la peri padişahının kızı evleniyor. Masal da burada bitiyor” (43), “Ne istiyorsun sen, kırk katır mı kırk satır mı istiyorsun?/Satır olsa ölürüm, katır olsun. Kızı bağlıyorlar da kırk katıra salıveriyorlar, paramparça oluyor kız” (19)... Safa sürmekle ilgili olarak da, “Bu üç kız kardeş de mutlu mesut geçinmişler” (45), “Annesi, babası, hepsi beraber mutlu yaşamışlar” (53), “Mutlu mesut yaşıyorlar” (55), “Ondan sonra güzel bir hayat yaşarlar” (11), “Hala daha geçinir giderlermiş” (21) şeklinde de bitiş formelleri kullanmışlardır. Bu tarz bitiş formellerinin yanı sıra Balıkesir masal anlatıcıları az da olsa “gökten elma düşmesi” ve “olay yerinden gelmek” ile ilgili bitiş formelleri de kullanmışlardır: “Şimdi onlar geçinip dururlarmış. Onlar da yarın buraya gelecekmiş. Onlar gelirken gökten üç elma düşecekmiş. Birini ben yiyeceğim, birini masal satan yiyecekmiş, birini de dinleyenler yiyecekmiş” (34), “Masal da burada bitiyor işte. Ben de onların düğünlerine gittim.” (24), “Bir de o köyün muhtarı olmuş. Ben de şimdi oradan geliyorum.” (40), “Şimdi bende oradan geldim.” (42)...

Anlatıcıların hiç bitiş formeli kullanmadan bitirdikleri masallar da vardır: “Köylü tilkiden de kurtulmuş” (1), Ondan sonra hepsini babası orada öldürüyor. Kız da oradan kocasını alıp gidiyor” (58), “İkisi kalıyorlar yol üstünde işte” (46), “Bütün köyün erkekleri deniz dökülmüş, karıları da Keloğlan’a kalmış” (66)...

2.2.5 Çeşitli Formel Unsurlar

Saim Sakaoğlu, bu formellerin içinde sayı, renk ve yerle ilgili formelleri değerlendirmiştir. Balıkesir masallarında 3, 7 ve 40 sayısı kullanılmıştır: üç gece (11), üç kız (9, 20, 24, 38, 42, 48, 50), üç günlük yol (39), yedi dev (43), yedi kat yerin dibi (24, 42, 50), kırk eşkıya (38, 39), kırk tulum su (50)... Renkler arasında ise kırmızı-al, beyaz-ak ve siyah-kara ön planda görülmektedir: kırmızı gül (27, 48), al beygir (43), ak koç (24), ak gül (27, 48), kara koç (24, 42, 50)...

Başlangıç, geçiş, bitiş ve benzer durumlarda kullanılan bütün bu kalıp ifadeler her ne kadar çeşitli nedenlerden dolayı eskisi kadar fazla kullanılmayıp kısaltılmış olsa bile masala renklilik ve canlılık katmakta, masal anlatıcılarının dil estetiğini göstermektedir. Anlatıcılar bu dil ve ifade tarzını kullanarak, dinleyicilerin ilgisini canlı tutabilmektedirler. Aynı zamanda toplumun ortak zevk ve yaratıcılığının bir göstergesi olan dilimizin belli sanatsal yapı ve kalıpları ile birlikte günlük konuşma tarzının sadelik, samimiyet ve canlılığını aynı anda masalarda bulabilmekteyiz.

3. Masallardaki Anlatıcı Kaynaklı Dil ve Üslup Unsurları

Masalın dil ve üslubu yalnızca halkın ortak yaratıcılığının sonucu olan bu kalıp ifadeler değildir, masal anlatıcıları kendi yaşadıkları ortam, kültür ve karakterlerine uygun olarak ve hatta en önemlisi ustalık ve acemiliklerine göre de masalın dil ve üslubunu şekillendirmektedirler.

Azadovski’nin ifade ettiği gibi “Dindar bir anlatıcı, masalında bir yolunu bulup sık sık Tanrı’nın adını anıyor. Masalı İncil’den alıntılar ve dini sloganlarla dolduruyor. Kurnaz bir anlatıcının masalında ise, yeminler, zorla söz vermeler, açık saçık kahramanların hikâyeleri bol bulunuyor. Anlatıcı da var ki, şakaya, alay etmeye çok düşkün. Onların dilinde en ağırbaşlı bir olağanüstü masal bile gülünç, düzenbazlıklarla dolu bir kılığa bürünebiliyor. Masal anlatıcı da var ki, şiirsel bir dünyada yaşıyor; bunların zengin fantezileri var, bize sihirli dünyalardan renkli tablolar çiziyorlar. Bunların kimi sihirli eşyayı en ince noktalarına kadar tasvirde hoşlanıyorlar. Kimi gerçekçi anlatıcı da, günlük hayatı ve halk adetlerini olduğu gibi vermeyi yeğliyor.” (Azadovski, 1992, s. 50).

Balıkesir masal anlatıcıları da kimi zaman masal anlatırken kendi şaşkınlık, hayret, kızgınlık benzeri duygularını açıkça ifade etmekten çekinmemişler, kimi

zaman anlattıkları arasında olmayacak şeylerle karşılaşıldığında bunların masal olduğunu belirtmişler, kimi zaman da masalı kendi yörelerine has bir takım adet ve geleneklerle süslemişlerdir. Daha doğru bir ifadeyle masalı anlatırken kendileri de masal içinde yer almışlardır.

“Yılanla sağdıç olunur mu avanak tilki? Neyin varsa iş karışır” (5), “Bu sefer adam ne yapsın? Çaresizlik, karısını alıp gidiyor” (11), “Tabi o günün zamanında padişahın emri, kestiği kestik, biçtiği biçtik.” (11), “Gelince kime gelecek, zenginlere gelecek tabi.” (18), “Eyvah ne yapacaklar? Korkuyorlar, kalkıyorlar, kaçıyorlar.” (25), “Öyle ya, bunlar dururlar mı? Kalkıveriyorlar bunlar gece, papaz gidince.” (25), “Her gün bir tüfek, her gün ava giderlermiş. Eee ağaların, zenginlerin çocukları gari, padişahların çocukları.” (26), “Küçükler her zaman şeytan olur, kocamanlar ne zaman olsa avanak olur.” (26), “E gari, eski don eski çorap, Keloğlan oldu gari.” (26), “E gari, yanın da kız varken oraya gider mi? Gitmiyor. Anneler de azcık cadı oluyor işte.” (28)”, “Ne yapsın, oturmuş ağlıyormuş kız.” (31), “Eh neyse, olmuş bitmiş, uzatmayayım” (28), “Ne yapsın padişah, bunda da bir suç yok.” (35), “Şeytan bu ya, adam üç diyorsa beş diyor.” (52), “Kazların yediği yenir mi? Kazlar ot da yer, bok da yer. Kazların yiyeceğini yedirmiş.” (55), “Fakat Cenab-ı Allahım, keçi kılığını giydi mi keçi olurmuş, keçi haletine girermiş” (60) örneklerinde anlatıcının kendi duygularını masalda bir şekilde ifade ettiğini görüyoruz.

“Hemen oraya bir saray dikiliyor. Masal bu ya, padişahın sarayından da ala.” (21), “Hiç bu olacak iş mi? Ama bu bir masal.” (54) örneklerinde ise masal anlatıcısı olmayacak bir durumla karşılaştığında bunların aslında yalan olduğunu, anlattığının masaldan ibaret olduğunu söylemekten de çekinmemektedir.

Bir anlatıcının, bir masal kahramanının tasvirini yaparken kullandığı şu ifadeler, aynı zamanda kendi yaratıcılığının ve üslubunun güzel bir örneğidir: “Oğlan rüyasında, yürürken kız kuru yer olsun, tahta olsun, kız bastı mı çayır çimen parlarmış. Yürüdükçe, gezindikçe evin içinde çayır çimen parlarmış. Güldükçe yanaklarında birer kırmızıca gül açarmış. Ağladıkça mecediyeler dökülürmüş. Başını taradıkça inciler dökülürmüş bit yerine, söz temsili.” (27) Hatta anlatıcılar bir masal kahramanını tasvir ederken kahramanlarının bazı yönlerini kendileriyle ilişkilendirerek ve kendilerine benzeterek anlatmaktadırlar: “Bir de oraya varıyor, benim gibi bir koca karı oturup durur.” (24), “Bir de böyle benim gibi bir dul karı geçiyormuş oradan.” (28), “Koca elti de benim gibi. İşte biz oturduğumuz kalktığımız yeri nasıl bilmiyoruz... O da gidiyor kurdele alıyor, bir de çan alıyor.” (29), “Kadın da ben gibi saf. Oğlanın haberi olsa, oğlanın da haberi yok.” (28).

Masal anlatıcıları bazen masallarını sonlandırdıklarında dinleyiciler karşısında ders verici bir takım sözler de kullanmaktadırlar: “Buradan şu çıkıyor ki, ‘Demek ki nereye kadar gizlersek gizleyelim, bir gerçek bir gün muhakkak gün ışığına çıkacak’ teşhisi koyuluyor. Gizlesek de, kimseye söylemesek de ‘Yerin kulağı var’ sözü, anlamı çıkıyor” (35).

Gelişmekte olan teknoloji ve hayat şartları masal anlatıcılarını da etkilemekte ve masalarda fotoğraf makinesi (13), araba (21, 54)taksi (29), apartman (26), hoparlör (32), camekânlı ev (32), telefon (26) gibi yeni ve teknolojik unsurları da kullanmaktadırlar.

Masallarını icra ederken kendi bölgesel ağızlarını kullanan Balıkesir masal anlatıcıları aynı zamanda masalarda bir takım yerel kelime ve deyimlere de yer vermektedirler: “Adamlar baksa ki bu kadın görenekli, sığırtmaç (çoban) karısına benzer biri değil” (11), “Oğlan gene diyor ki, bir *çepel* (kötü) yol varmış, bir iyi yol varmış.” (26), “Öteki kadın da doğuracakmış, dadalar (çocuk) olacakmış” (17),

“Funisi (köpek) varmış, çok kabadayıymış, funinin haberi olmamış bu işlerden” (38), “Küfenin bir ucundan biri, öteki ucundan biri tutmuş, hayata (giriş, hol) koymuşlar.” (39), “Bizim padişahın gelin kızı bir fındık içinde elle kesilmedik, sındık (makas) değmemiş bir gelinlik istiyor” (42), “Gitmiş, altından nalin almış, altından bakır almış, bir beygırlık ilvan (gömlek) almış.” (33), “Kaplumbağa ile tilki sağdıç olmuşlar. Bir de kıskıç (yengeç) varmış.” (2), “Varmış, bir taşın altında kızı kolaç (lokma, akıtma hamuru) pişirmiş” (46)...

Balıkesir masalarında bölgenin sosyal ve kültürel hayatından da etkiler görülmektedir. Her masal anlatıcısı masalını dinleyici karşısında icra ederken masal içerisine kendi yaşadığı yerle veya dâhil olduğu topluluğun kültürü ile alakalı mutlaka bir şeyler katmakta ve anlattığı masalını yerelleştirmektedir. Masal anlatıcıları, örneğin masalın sonunda padişah olacak kahramanı muhtar yaparak (40), “masal anlatmak” yerine “masal satmak” tabirini kullanarak (34), düğünde damada değnek oyunu oynatarak (42), masal sonunda yapılan düğünde keşkek yediğini belirterek (50) kendi üsluplarıyla masalı süslemektedirler.

Balıkesir masalarında kültürel arka plan olarak din önemli bir yer tutmaktadır. Anlatıcılar özellikle dua etmek (43, 60), hacca gitmek (58), namaz kılmak (26), bir işe “Besmele” ile başlamak gibi dini unsurları kullanmaktadırlar.

Anlatıcıların dimağlarında belirli masal ülkeleri yerini, gerçekte var olan ve bölgeye yakın olan il, ilçe ve köylere bırakmıştır (Türkiye, İstanbul, Bursa, Ankara, İzmir-Menemen, Manisa, Soma, Balıkesir, Akbaş, İvrindi, Gökçeyazı, Balya, Gölcük Dağı vb...). Masal ülkeleri ise oldukça kısıtlıdır: Hint Dağı gibi (31)... Bölgenin iklimi ve bitki örtüsü ile ilgili bazı özellikler masalarda kendini gösterir. Tütünün Balıkesir yöresinde yaygın olarak yetiştirilmesi, tütünün masalarda da yerini almasına neden olmuştur (27). Umay Günay, bu durumu yazılı edebiyatta ve sözlü gelenekte yer alan masaları kıyaslayarak “Yazılı edebiyata mal edilen masalarla sözlü gelenekten derlenerek aslına uygun olarak yazıya geçirilen masallar arasında bazı farklar mevcuttur. Yazılı edebiyat ürünleri arasına dahil olan masalarda zaman, mekan ve yaşama tarzı bütünüyle belirsizdir. Sözlü gelenekte yaşayan masalarda ise mekânın ve yaşama tarzının büyük ölçüde masalara aksetmesi belli bir tarihe değilse bile bir döneme işaret etmektedir.” (Günay, 1992, s. 110) şeklinde açıklamaktadır. “Çeşitli yerel nakışın masala sokulması, kesinlikle her anlatıcının kişiliği ile bağlantılıdır. A. Aarne'nin yerelleştirmede, yerel iklimi uyarlama (acclimatisation) dediği şey işte budur. Onun ortaya attığı “Her halk adamı masala kendi damgasını vurur” ifadesi, daha da genişletilmeli ve şöyle olmalıdır: “Her halk zümresinden masal, bu zümrenin kişisel ve yerel özelliklerini edinir; bu özellikler masala anlatıcı kişinin dili ile girer.” (Azadovski 1992, s.50).

4. SONUÇ

Sonuç olarak Balıkesir masal anlatıcılarının takındıkları dil ve üsluptan yola çıkarak bir masalın her anlatıcının dilinde yeniden ifade bulduğu ve tekrar yaratıldığı üzerinde bir karara varılabilir. Her masal anlatıcısı masalını anlatırken masalın gerektirdiği belli yapı ve kalıplara riayet ederken aynı zamanda masala kendi kişiliğini, yaşadığı ortamın gerektirdiği kültürel özellikleri de katmaktadır. Bölgesel ağızlarıyla masalı icra eden anlatıcıların dilinde her masal yerelleşmektedir. “Açıktır ki, her yeni söyleyişte, yeniden yaratılan her masalda, anlatıcının kişisel deneyimi, kişiliği önemli bir yer tutar. Masalın yeni nakışlanmaları ve yerel ayrıntıların verilmesi, buna, yani anlatıcının kişiliğine ve deneyimlerine bağlıdır.” (Azadovski, 1992, s.53) “...belli ölçüler içinde her masala tam bir sanat yaratması olarak bakmalıdır. Masal da tıpkı öteki sanat yaratmaları gibi sağlam bir sanat eseri olmak peşindedir. Onun gayesi budur. Bu artistik hedef, bir seri nakışı bünyeleştirmek görevi yapar ki, onların incelenmesi, kişisel

elemenları ve biçim ayrıntılarını ortaya kor. Bu artistik planın incelenmesi, en önemli görevimiz olarak ortaya çıkmaktadır. Bu görev, anlatıcının kişisel yaratıcılığını incelemekle kesin kes bağlantılıdır.”(Azadovski, 1992, s. 53). Masalın genel yapısı ile anlatıcının kişiliği her zaman iç içedir. Her masal, anlatıldığı yerde anlatan kişi ile yeniden yaratılmaktadır. Balıkesir masal anlatıcıları da anlattıkları masallar ile hem kültürümüzün önemli bir geleneğini yaşatmaya hem de dil ve üslupları ile anlattıkları masalları yerelleştirmekle birlikte bir sanatsal icra ortaya koymaktadırlar.

KAYNAKÇA

- Alptekin, A. B. (2002). *Taşeli masalları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Azadovski, M.(1992). *Sibirya'dan bir masal anası*. (Çev. İlhan Başgöz), Ankara: Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Dilek, İ. (2002). Çalkanda masallarında bitiş formeli olarak anlatıcının masal ülkesinden dönmesi. *Uluslararası Türk Dünyası Halk Edebiyatı Kurultayı Bildirileri* (26-28 Mayıs 2000), Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, 257-265.
- Günay, U. (1992). *Elazığ masallarının muhtevası*. Fırat Üniversitesi Fırat Havzası Folklor ve Etnografya Sempozyumu 24-27 Ekim 1985, Elazığ, 109-136.
- Elçin, Ş. (1986). *Halk edebiyatına giriş*. Ankara: yay.y., 369.
- Korkmaz, Z. (1982). Folklor mahsullerinde dil ve ses uyumlarından kaynaklanan bazı üslup özellikleri. *II. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri I. Cilt Genel Konular*, Ankara: G.Ü. Basın-Yayın Yüksekokulu Basımevi, 155-165.
- Kumartaşlıoğlu, S. (2006). *Balıkesir masallarında motif ve tip araştırması*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi.
- Özcelik, M. (1996). Afyonkarahisar masallarının formel yapısı. *III. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru Kongresi Bildirileri*, 9-11 Ekim 1995 Konya, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı, 39-57.
- Sakaoğlu, S. (1999). *Masal Araştırmaları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Sakaoğlu, S. (2002). *Gümüşhane ve Bayburt masalları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Masal (1986). *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*. C.VI, 149-153. İstanbul.
- Şimşek, E. (2001). *Yukarıçukurova masallarında motif ve tip araştırması*, C. I, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Şimşek, E. (1995). Yukarıçukurova masallarının yapı özellikleri. *III. Milletlerarası Türk Halk Edebiyatı ve Folkloru Kongresi Bildirileri*, 9-11 Ekim 1995 Konya.

Araş. Gör. Satı KUMARTAŞLIOĞLU

Satı KUMARTAŞLIOĞLU, 03.03.1981 Afyonkarahisar doğumludur. İlk ve orta öğrenimini Afyonkarahisar'da tamamladıktan sonra 1998 yılında Balıkesir Üniversitesi Necatibey Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Bölümüne girmiş ve bu bölümde eğitimini 2003 yılında tamamlamıştır. Aynı yıl Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalında tezli yüksek lisansa başlamıştır. Bir süre Balıkesir'in İvrindi ilçesinde edebiyat öğretmenliği yapan Kumartaşlıoğlu 2006 yılından beri Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünde araştırma görevlisi olarak görev yapmaktadır.